

XXII «Сээркээн сэнһэнһиттэргэ» краеведческой ааһы
Амма Солобуодата төрүтгэммитэ 375, Аммаҕа бурдук ыһылыбыт 350 сылларыгар

ДОКЛАД

Аммаҕа олоһбут сыылынайдар, кинилэр оруоллара “Сыылынай уола Виктор Васильев”

Үлэни онордо:

Лилия Константиновна Соловьева

Эмистээҕи олохтоох библиотека техникэскэй үлэһитэ

Салайааччы:

Бубякина Прасковья Романовна

Эмистээҕи олохтоох библиотека сүрүн библиотеката

2022 с.

Эмис нэһилиэгэ

2022 сыл

“Сыылынай уола Виктор Васильев”

Саха сиригэр былыр ыраахтааҕы политической, уголовнай сокуону кэспит дьону “хандалыта суох хаайыы” тэрийэн үгүс-элбэх киһи дойдубутугар утаарыллан киэн нэлэмэн сахабыт сиригэр тарҕаммытара. Ол иһиттэн биһиги Аммабытыга икки сүүстэн тахса киһи утаарыллыбыта.

Сыылынайдар Саха сиригэр кэлиилэрэ.

1826-1881 сылларга 354 сыылынай киһи кэлбит эбит буоллаҕына 1906-1917 сылларга 1100 киһи буолбут. Сыылкаҕа кэлбит политической сыылынайдар төрөөбүт дойдуларыттан олус ыраах утаарыллыбыттарыттан уонна болдьохторо олус уһунуттан, олорор усулуобуйалара олус ыараханьттан 1889 сылга Монастыревка дьыалатынан уонна 1904 сылга Монастыревка дьыалаларынан бырачыас олохтуу сылдыбыттар.

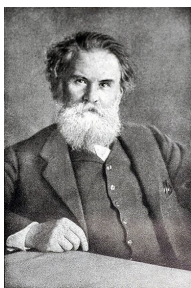
Романовка.

Биллэр-көстөр сылынайдартан биирдэстэрэ Чернышевскаяй Н.Г. Бүлүү остуруогар угаарыллыбыта. Төһө да кырабытык хаһаахтар кэтээтэллэр Николай Гаврильевич син биир кистэлэн суруктары тустаах аадырыстарыгар тиэрдэрэ, үөрэбэ суохтары сурукка-бичиккэ үөрэппитэ. Ол иһиттэн Кондаков И.Л. үөрэппитэ, кэлин профессор, химик-органик буола үүммүтэ.

Н.Г. Чернышевский

Онтон биһиги Аммабытыгар В.Г. Короленко 1881-1884 сылларга Амма Солобуодатыгар сыылкаба кэлбитэ. Манна кэлэн эмиэ учууталлаабыта, “Сон Макара”, “Соколинец”, “Убивец” айымньылары суруйбута. Владимир Галактионович саха сиригэр үөрэхтээһини тэниппит маннайгынан тэниппит үтүөлээх.

В.Г. Короленко

Онтон биһиги бүгүн билиһиннэрэр киһибит Николай Васильевич Васильев дьинэ Санкт Петербург бочуоттаах олохтооҕо эбитэ үһү. 1861 сыллаахха атырдыах ыйыгар Петербург куорат университетыгар устудьоннуу сылдьан устудьоннар хамсааһынарарыгар кыттыһан ахсынны ый 5 күнүгэр тутуллубута, уонна бу сыл босхоломмута. Ол кэнниттэн ынырыы сурук (прокламация) “Гражданнарга” диэн ааттааҕы улуу судаары өлөрөргө ыныран тарҕаппыта. 1862 сыллаахха атырдыах ыйын 25 күнүгэр хостоон хааллыбыта уонна 1863 сыллаахха тохсунньу ый 24 күнүгэр Бырабыыталыстыба Сената кинини бириигэбэрин ыйаан өлөрөргө таһаараллар. Итинник бириигэбэри табаарыһын Волков Н.Н. эмиэ таһаарбыттар. Ол гынан баран император Александр II бэйэтэ суруйар: “Васильевы өлөрүү оннугар каторжнай үлэҕэ уон сылга утаарарга”.

1872 сыллаахха муус устарга Николай Васильевы Амма солобуодатыгар утаарыллыбыта. Манна кэлэн Амма крестьян кыһын (Немчиновтар кыыстарын) кэргэн ылан икки уолланар, Виктор (1877 г.) уонна Степан (1882). Солобуодаттан балтараа биэрэстэлээх сайылыкка олорбуттара. Николай Васильевыны оччотооҕу билсэр политсыылынайдар убаастабыллаахтык сыһыаннаһаллара. Васильевтар дьиэлэригэр куруутун үгүс политсыылынайдар сылдьаллара.саха төрүт култууратын олус интэриэһиргииллэрэ, ырытыһаллара.

Ол гынан баран Николай Васильевич кэргэнэ Немчинова Александра Васильевна (1847-1885) уоллара Виктор биэс саастааҕар ыалдьан өлбүтэ. Онтон уол уон биир саастааҕар аҕата Николай Васильевич сэтинни ый 9 күнүгэр 1888 сыллаахха бэйэтигэр тииммитэ, олохтон хомолтолоохтук барбыта. Дьэ, ол онтон барыта сэттэ оҕо ийэлэрин өттүттэн эбээлээх эһээлэригэр итиллибиттэрэ.

Виктор Николаевич Васильев

Виктор Николаевич оҕо сааһыгар Аммаҕа политсыылынайдар Короленко В.Г., Аптекман, Папин, Марк Натансон уонна да атын дьон кэлбит кэмнэрэ этэ, бу дьоннор кинилэргэ дөрүн-дөрүн сылдыаллара. Кырачаан Витя бастакы учууталларынан политсыылынайдар Надеин уонна Филиппов этилэр. Начаалынай үөрэҕи урукку гимназист, Одесса куорат народниктар куруһуоктарынан чилиэнэ, Аммаҕа сыылкаҕа кэлбит А.Ф. Говорухин Витяҕа олус үчүгэй олугу үөрэххэ биэрбитэ. Дьокуускай куоракка классическай прогимназияҕа киирээригэр бэлэмнээбитэ. Уон биир сааһыгар Аммаҕа церковно-приходской оскуолаҕа үөрэммитэ. 1891 сыллаахха Виктор эһээтэ архиерей Николай Милентьевич Дьокуускайга миссионерскай оскуолаҕа үөрэттэрэ киллэрэн биэрбитэ. Ол гынан оскуолатын учууталын кытта тапсыбакка бүтэрбэтэҕэ.

Онтон 1898 сылтан Иркутскайга олорон чааһынай учууталынан, “Восточное обозрение” хаһыакка үлэлээбитэ. 1900 сыллаахха Москваҕа, онтон Петербурга үлэлээбитэ. Санкт-Петербурга Илинни университетка туттарсан киирэн үөрэниэҕин орто оскуола үөрэҕэ суоҕа тордуохтуура. Петербурга Контрольной палатаҕа үлэлээбитэ.

Ити кэмнэ киин сиргэ дьалхааннаах кэм этэ. Революция хамсааһыннарда кыттан научнай экспедицияҕа кыттыбакка хаалбыта. 1903 сыллаахха эсиэрдэр партияларыгар кыттыһан политическэй дьыалаҕа иннэн хаайыыга хаалла сылдыбыта. 1904 сыллаахха босхоломмота. Хаайыыттан тахсан баран наука академиятын үбүлээһининэн нуучча географическай обществотын Хатангскай экспедициятыгар И.П. Толмачев салалтатынан Илин Сибииргэ аттамыта. Экспедиция сыала – этнография. Дьэ, бу үлэ Виктор Николаевичы Петербурга университетка истээччи быһыытынан киирээригэр көмөлөспүтэ. Онтон салҕыы Илин Сибиирдээҕи Академияҕа

үөрэммитэ. Ол гынан баран сотору-сотору экспедицияларга айаннаан үөрэжин бүтэрбэтэбэ. Хойутун үөрэжин син түмүктээбитэ. Бэйэтин научнай үлэтин сыалынан Германияға, Японияға, уонна дойду иһигэр Камчаткаға, Амурга, Охотскайга, Сахалинга, Киргизияға, Бурятияға, Алдан уонна Уус Майа оройуоннарыгар тэриллибит экспедицияға сылдыбыта.

Аан дойду I сэриитигэр (1814-1818 сс.) кини Арҕаа Украинаға, Карпат хайаларыгар уонна Турецкай армияға буолбут сэриилэргэ 1917 сыллаахха диэри сылдыбыта. Улуу Октябрьскай революция кыттылааға, гражданскай сэрии сылларыгар 1918 сылларыгар 1918 сылга Омскайга, 1919 сылга Иркутскайга, 1920 сылга Ленинградка араас Советскай, административнай, хаһайыстыбаннай үлэлэргэ үлэлээбитэ уонна гражданскай сэриигэ кыттыбыта. 1923 сыллаахха эрэ научнай үлэбэ төннүбүтэ. кини илбэх историческай уонна уникальнай, сыаллаах этнографическай уонна монографическай үлэлэри суруйбута. Холобур, “Северный морской путь”, “Изображение доглено-якутских духов как атрибуты шаманства”, “Шаманским костюм и бубен якутов”, “Плащ и бубен якутского шамана”, олонхо “Куруубай хааннаах Кулун кулустуур”, “Образцы народной литературы у якутов”, “Старинная русская культура на Крайнем Севере” уонна да атыттар. “Образцы народной литературы у якутов” сиэрийэбэ биһиги биир дойдулаахпыт улуу олонхоһут Тимофей Васильевич Захаров – Чээбий “Ала Булкун” олонхото сурукка тиһилибитэ. Виктор Николаевич ити үлэлэригэр биллиилээх тыл үөрэхтээхтэр, академиктар Э.К. Пекарскай уонна В.В. Радлов көмөлөспүттэрэ биллэр.

Экспедиция түгэннэрэ

Виктор Николаевич 1907 сыллаахха Лейпциг куоракка Германияға Аан дойдутаағы этнографическай быыстапкаға Россия наукаларын академиятын делегациятын састаабыгар киирсэн кыттыыны ылбыт, ньиэмэстии тылынан хас да хоту омуктар, ол иһигэр Амма туһунан ыстатыйалары суруйбут уонна бэчээккэ таһааттарбыт. Кини 1931 сыллаахха Ленинградка 54 сааһыгар ыалдьан өлбүт.

Виктор Николаевич кэнниттэн ыччаттар хаалбыттара дуо? Ол туһунан Э.К. Пекарскаяга маннык 1924 сыллаахха сэтинньи 7 күнүгэр сурук суруйар: “... Почему не мог вырваться отсюда (Омска)? Потому что, обзавелся тяжелой артиллерией в виде жены (вторая жена) и двух сыновей 3 ½ и 14 месяцев”.

Кэлин историк, краевед М.А. Расторгуев В.Н. Васильев кэргэнэ Васильева Антонина Николаевна уонна кини оҕолоро Аҕа дойду сэриитин кэмигэр Ленинград болкадатыгар өлбүт диэн суруйбут.

Түмүкпэр этиэм этэ, Саха сиригэр политсыылынайдар кэлэн култуураҕа, тыа хаһаайыстыбатыгар, үөрэхтээһингэ уонна да атын сайдыыларга үгүс кылааттарын киллэрбиттэрэ. Ол иһин билигин Аммабыт улууһа историятынан баай.

Политсыылынай Николай Васильевич эрэйдээх олоҕо төһө да хомолтолоохтук түмүктэннэр уола Виктор Николаевич аҕатын аатын ааттатан, үлэтин суолун хаалларан аастаҕа.

Этнограф, фольклорист Васильев В.Н. нуучча георгафической экспедициятыгар кыттыһан сүнкэн үлэни хаалардаҕа. Эбээннэр, дьэһиэй сахаларын, долганнар култуураларын, фольклорун коллекция гынан хомуйан онорбут үтүөлээх. Өссө төрөөбүт Амматыгар түөрт олонхону сурукка тihэн хаалларбыт. Ол курдук, И.Г. Тимофеев-Теплоухов, Т.В. Захаров – Чээбий, Ф.Т. Егоров уонна М.Е. Новиков – Мэлэх Мэхээлэ олонхолорун. Бу революция иннинэ, сурук-бичик олох суоҕун кэмигэр үйэлээх үлэ нэһилиэстибэ буолан хааллаҕа. Бу сылларга Камчатканан, Саха сиринэн, Арҕаа Сибиир дойдуларын, Сахалин арыытыгар, Хотугу Япония сиринэн, Киргизия республикатыгар 1906-1926 сылларга экспедицияҕа сылдьан чинчийи үлэтин Россия, Сахабыт сирин култуураҕа наукатын биир биллэр суолу хаалларбыт сүдү киһибит буолар.

Туһаныллыбыт литература:

1. Артемьев Е.Р. Амма улууһун кылгас историята. Амма типографията, 1996. – 108 с.
2. Захаров-Чээбий, Тимофей Васильевич. Ала Булкун бухатыыр - / Т.В. Захаров-Чээбий ; [сост.: В.В. Илларионов, Т.В. Илларионова ; пер. А.А. Бурцева, И.В. Гаврильева, С.В. Данилова и др. ; общ.ред.пер. И.В. Собакина ; ред.пер. А.А. Васильева ; отв.ред. Нь.И. Илларионова] ; ФГАОУ ВО “Сев.-Вост.федер.ун-т им. М.К. Аммосова”, Ин-т языков и культуры народов Севера СО РАН. – Якутск : Алаас, 2018. – 520 с.
3. Василий Назарович Чемезов / [сост. Е.Д. Уварова ; отв.ред. В.И. Пестерев]. – Якутск : Бичик, 2015. – 160 с. – (Ими гордится Якутия).
4. Академия наук Республики Саха (Якутия) Институт языка, литературы и истории. Образцы народной литературы якутов издаваемые под редакцией Э.К. Пекарского. III Тексты. Т.В. Захаров – Чээбий. Ала Булкун, Выпуск 2. – Якутск, 1994. – 102 с.
5. Амгинский район – вехи столетия / [сост.: В.И. Пестерев, П.И. Емельянова ; редкол.: А.Е. Артемьев и др. ; пер.: Л.И. Новикова и др.]. – Якутск : Бичик, 2011. – 264 с.
6. Докторов П.И. О товарищах-друзьях: Сборник статей Якутск: Издательство Якутского университета, 22.217 с.
7. Педагогическая энциклопедия. Т.1 Якутск 2000 с.306.
8. Серошевский В.Л. “Якуты” : Опыт этнографического исследования – 2-е издание.- Москва., 1993. 736 с. – ISBN 5-86004-001-6
9. Якутский научный центр Сибирского отделения Российской АН Академия наук РС (Я) ООО «Якутская энциклопедия». Т 1.- Москва., 2000. 540 с.

10. [https://wreferat.baza-referat.ru/%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B5%D0%B2_%D0%92%D0%B8%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80_%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_\(%D1%8D%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84\)](https://wreferat.baza-referat.ru/%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B5%D0%B2_%D0%92%D0%B8%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80_%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_(%D1%8D%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84))